

La poesia. Recursos de la funció poètica

El vers

La paraula *vers* prové del llatí “versus” que significa: el parell de solcs, el moviment d’anada i tornada que fa el pagès quan llaura la terra. Com a tècnica d’utilització del llenguatge humà: *és un unitat ordenada feta amb un grup d’unitats menors d’articulació*. Aquestes unitats menors d’articulació són les *síl·labes*. Per tal que el vers pugui ser mesurable, no tots els versos d’un text han de tenir el mateix nombre de síl·labes; el que cal és poder establir un *esquema regular*.

En català, *el compte de síl·labes dels versos comença amb la primera del vers i acaba amb la darrera accentuada*. Els textos en *vers* que tenen el mateix nombre de síl·labes diem que són *versos isosil·làbics*, mentre que els que no direm *versos anisosil·làbics*.

Altres distincions i relacions entre prosa i vers

Si fem una mirada en conjunt als textos escrits, literaris o no, en el curs de la història, mena a contrastar que l’ús de la prosa i el vers hi és molt diversificada. Considerem consubstancials l’ús del vers per a la poesia, i de la prosa per a la novel·la, és molt generalitzada i hi ha raons prou consistents que ho justifiquen. Però no és un criteri mecànic ni invariable. D’entrada, és el resultat d’un procés. A l’edat mitjana, les novel·les s’escrien en vers (els *romans* de Chretien de Troyes, *Blandin de Cornualla*, *La faula* de Guillem de Torroella...). També s’inicia el pas cap a la prosa (*Blanquerna* de Ramon Llull) que, molt lentament, arribarà a generalitzar-se. A la literatura catalana, després de *Curial e Güelfa* i *Tirant lo Blanc*, al S.XV, encara trobem *L’Espill* de Jaume Roig, escrit en vers.

La prosa escrita és una invenció molt posterior al vers. Naix com un instrument per a l’anàlisi i la crítica. Però quan s’introdueix en l’àmbit de la literatura, la influència de la llengua que aquesta li exigeix fa que s’atansi a la poesia a la recerca de recursos expressius. Arriba un moment que es pot parlar d’una *prosa poètica*. El prosista hi troba un espai de llibertat on es pot despendre del rigor i l’existència del llenguatge merament expositiu. En el terreny del vers, quan les normes que en regeixen l’ús es transformen en regles fixes i inamovibles i el poema esdevé una subordinació passiva i freda, el poeta s’acostarà a la llibertat de la prosa, i justament per tal de poder ser més poeta i preservar uns drets primordials que se li volen negar. Així, en el S. XIX sorgirà l’anomenat *poema en prosa*.

El nivell fònic

Les formes d'expressivitat que considerem *el metre*, *el ritme*, *l'al·literació*, *l'assonància*, *la rima* i *l'estrofa* tenen, bàsicament, dues coses en comú:

- a) es tracta de formes *fòniques*
- b) la *repetició* n'és el mecanisme fonamental:
 - per generar i produir l'impuls rítmic.
 - per remarcar els elements que formen el text.
 - per facilitar-ne la memorització al receptor.

El metre

Tenint en compte la *pausa* i el límit del *vers* direm:

- a) que en els textos en vers hi pot haver coincidència entre límit de frase i límit de vers. D'aquest procediment se'n diu: *esticomítia*.
- b) que en els textos en vers pot no haver-hi coincidència entre límit de frase i límit de vers. D'aquest procediment se'n diu: *encavallament*.
- c) que ambdós procediments poden coexistir en un mateix text.
- d) Que tot *encavallament* crea una *tensió*.
- e) Que aquesta tensió augmenta en proporció directa a la immediatesa dels elements que repara.
- f) Que la frontera de vers ha de coincidir amb la frontera de mot.

Cal observar que estem parlant de tècniques, i que la tècnica per a l'artista no és mai un fi sinó un mitjà; això és el que distingeix primordialment de l'artesà. Amb això volem dir que *l'artista pot transgredir i violentar les regles sempre que hi haja una raó que ho justifique*.

El hiat

Quan en un vers entren en contacte vocals de diferents sons, per la seua posició al principi i fi de paraula i per mantenir la regularitat sil·làbica del vers en relació amb els altres, formant dues síl·labes amb vocals contigües, es produeix el fenomen anomenat *hiat*.

L'elisió

Quan en un vers entren en contacte vocals del mateix so, pronunciem aquest so una sola vegada; altrament dit, en desapareix un. D'aquest fenomen se'n diu: *elisió*.

La sinalefa

Quan dos sons vocàlics diferents els pronunciem tots dos amb una sola emissió de veu, i, per tant, formen una sola síl·laba, té lloc el fenomen anomenat: *sinalefa*.

La mètrica

El que hem vist fins ací són aspectes fonamentals de com *s'organitza la llengua per remacar els signes que constitueixen els textos*. Els fets que la fan possible i la teoria que explica aquest fet és el que anomenem *mètrica*.

La versificació és un fenomen com a totes les llengües. Però les característiques diferencials entre aquestes llengües fan que aquest sistema es recolze en bases diferents.

La mètrica catalana es basa, sobretot, en la síl·laba i l'accent.

El ritme

Per ritme s'entén la repetició d'un mateix fenomen. En poesia ve donat per la repetició de versos d'igual metre, les pauses, la repetició d'accents en les mateixes síl·labes. El ritme es basa sobretot en la distribució de síl·labes tòniques i àtones.

Quan un vers acaba en síl·laba tònica s'anomena masculí, i quan acaba en síl·laba àtona, femení.

De vegades les síl·labes d'un vers s'agrupen en fragments més breus, que s'anomenen peu o clàusula d'escansió, que ha de tenir monés una síl·laba tònica. Atenent a la distribució de les síl·labes agrupades, trobem els següent tipus de ritmes:

* **Ritme ternari:** tres síl·labes en un peu. La distribució pot ser T-A-A (dàtil), A-T-A (amfíbrac), o A-A-T (anapest).

* **Ritme binari:** dues síl·labes en un peu. La distribució pot ser T-A (espondeu) o A-T (iàmbic).

La rima

Tots sabem per experiència que, en la nostra llengua (i també en totes les altres) hi ha una sèrie de mots construïts de manera que pretenen imitar el so físic d'allò que dignen: "cut-cut", "tic-tac", "xim-xim", "xano-xano", "banzim-banzam", "xap", "bum-bum", "nyigo-nyigo", etc. D'aquests mots se'n diuen *onomatopeies*.

Les onomatopeies són paraules el significat de les quals ens és dit o suggerit pels fenòmens que les integren.

Entre els escriptors de literatura que utilitzen, sobretot, el vers, hi ha, generalment, una gran aspiració a aconseguir la identitat entre *so* i *significat*. És possible trobar textos en els quals tota la força expressiva es vol aconseguir amb l'ús d'onomatopeies.

Però no n'hem de deduir que el recurs a l'onomatopeia siga l'usat normalment, per tal d'aconseguir l'esmentada identitat.

En totes les llengües hi ha una cosa molt més penetrant que la simple onomatopeia: *el simbolisme fònic*. La seua fonamentació, hui ja provada als laboratoris a base d'experiments acústics, és que existeix una associació fonamental entre les vocals palatals i els objectes fins, veloços, clars i brillants, i entre les vocals velars i els objectes pesats, lents, opacs, obscurs. Així mateix podem dividir les *consonants* en: *clares* (dentials i palatals) i *obscuras* (labials i velars).

Això, però, almenys en poesia, no és una regla fixa i inamovible; cal evitar el risc de convertir-ho en una relació purament mecànica. L'*eufonia* (la bona qualitat dels sons) pot

arribar a subtileses que, a vegades, fins i tot inverteixen aquesta relació. És. Per tant, un punt de referència vàlid i orientatiu, però no absolut ni infal·lible.

L'al·literació

Repetició d'un o més sons amb la intenció d'expressar un concepte i produir uns efectes sensorials concrets.

Homofonia

Identitat fonètica total de dues paraules o dos segments fònics de significat diferent.

Eufonia

Repetició de fenòmens fonètics que tenen un resultat acústic agradable.

Cacofonia

Repetició de fenòmens fonètics que tenen un resultat acústic desagradable.

Asíndeton

Supressió intencionada dels nexes que uneixen paraules o oracions.

Polisíndeton

Unió de paraules i oracions mitjançant nexes prescindibles.

Pleonasme

Repetició d'una paraula o d'una idea per tal de reforçar l'expressió.

Zeugma

Construcció en què un adjectiu o un verb que concorden amb un mot es refereixen també a uns altres de més allunyats.

Concatenació

Repetició en sèrie que posa de relleu la continuïtat. Generalment l'última paraula d'una frase o un vers es la primera en el vers següent.

Equívoc

Paraula o expressió de doble sentit pel que fa a la dicció (*Espanya que put* = *Espanya kaput*)

Quiasme

Ordenació creuada de les parts de la frase o frases (*Lliures de joia, de temença lliures*).

Paral·lelisme

Ordenació clara i simètrica de les parts de la frase o frases senceres (*Fa temps d'estiu; gregalet al matí; xaloquet al migdia; garbí fluix a ala tarda; terralet a la nit*).

Antonomasia

Ús d'un nom comú, epítet, qualitat, etc., en lloc del nom propi d'una persona o a l'inrevés.

La rima

La rima és la repetició total o parcial dels sons a partir de l'última vocal tònica del vers. Es poden donar els següents tipus de rima:

- * **Consonant**: coincideixen vocals i consonants

- * **Assonant**: coincideixen només les vocals

Podem trobar composicions que no tinguen rima:

- * **Versos lliures**: no té rima, ni respecta cap estructura mètrica o rítmica. En la tradició literària catalana se l'ha anomenat estramp. Sol buscar mots difícils o fènix per a la part final del vers.

- * **Vers blanc**: no té rima, però està lligat a un seguit de condicionants mètrics i rítmics.

----La relació entre sintaxi i vers

Els versos poden presentar dues formes diferents. Si hi ha un desajustament entre les unitats sintàctiques i el vers, de manera que aquestes unitats sintàctiques excedeixen el límit del vers i s'continua en el següent, parlem d'**encavallament**. Si hi ha coincidència, parlem d'**esticomítia**.

L'estrofa

Normalment els versos s'agrupen en unitats superiors, que s'anomenen estrofes. Tots els versos que la formen han d'estar relacionats per la rima o el sentit. Podem trobar les següents estrofes:

a) **Versos monorrim, o tirallonga monorrima**: un seguit de versos amb idèntica rima.

b) **Versos apariats**: dos versos seguits que rimen.

c) Tercet: combinació de tres versos d'art major o menor, amb rimes diverses. Existeix la variant dels tercets encadenats, en què el primer vers rima amb el tercer i el segon amb el primer i el tercer del tercet següent.

d) Quarteta: combinació de quatre versos d'art menor. Pot tenir rima encreuada (abba) o encadenada (abab).

e) Quartet: combinació de quatre versos d'art major. També pot tenir rima encreuada o encadenada.

f) Quinteta: cinc versos d'art menor amb qualsevol combinació de rima.

g) Quintet: combinació de cinc versos d'art major amb qualsevol combinació de rima.

h) Sexteta: combinació de sis versos d'art menor. El primer rima amb el tercer, el segon amb el quart, i els dos últims són apariats.

i) Sextet: combinació de sis versos d'art major amb la mateixa combinació que la sexteta.

j) Sextina: composició de sis estrofes de sis versos decasíl·labs cadascuna. Cada vers acaba en un mot determinat, i aquests sis mots es repeteixen al final dels versos de cada estrofa, en ordre diferent. Sol acabar amb un complement de tres versos que repeteixen els mots rima, dos en cada vers.

k) Octava: estrofa de vuit versos, generalment d'art major amb rima consonant variable. **l) Octava reial:** estrofa de vuit versos amb la combinació de rima ABABABCC

l) Cobla: estrofa de vuit versos amb les següents combinacions: ABBACDDC (creu-creuada), ABBACDCD (creu-encadenada), ABABCD CD (cadeno-encadenada) ABABCDDC (cadeno-creuada) AABBCDD (cau-caudada), ABBACDD (creu-caudada), ABABCCDD (cadeno-caudada). A més, si la rima de l'últim vers d'una cobla coincideix amb la del primer de la següent, es parla de rima capcaudada.

m) Dècima o espinela: deu versos heptasíl·labs amb rima consonant.

n) Noves rimades: nombre indeterminat de versos apariats, sovint de vuit síl·labes.

o) Codolada: Alternança indeterminada de versos de quatre i de vuit síl·labes que rimen apariats.

p) Romanç: composició d'un nombre indeterminat de versos, generalment heptasíl·labs, en què rimen els versos parells i els senars queden solts.

q) Estança: combinació de versos d'art major, generalment decasíl·labs, amb d'altres d'art menor, sovint hexasíl·labs, en disposició lliure que serveix de model per a tot el poema.

r) Sonet: catorze versos d'art major (decasíl·labs o alexandrins) generalment format per dos quartets i dos tercets

---- RECURSOS DE COMBINACIÓ

Tornada: conjunt de versos que es repeteixen al llarg de la composició, normalment entre dues estrofes.

Retronxa: els dos darrers versos de cada estrofa són els mateixos, o bé en mantenen la rima.

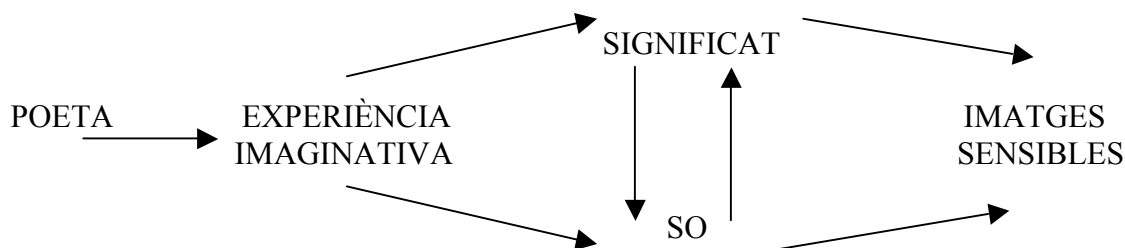
Estrofes isorimes: quan la primera estrofa marca unes rimes que segueixen totes les altres.

El nivell sintàctic

La paraula *imatge* té diverses significacions. Per donar forma a la seua experiència imaginativa, el poeta crea allò que es poesia denominem *imatge*: *les expressions verbals que poden formar el poema*. Per exemple: al·literacions, paranomàsies, símls, metàfores, símbols, mites, etc. I això, el poeta ho fa usant les paraules de dues maneres:

- a) Com a tals paraules: és a dir, *per a comunicar significats*.
- b) Disposant-les de manera que *els seus sons formen un ritme que, per l'orella, parle a la nostra imaginació*

D'aquesta manera, *la funció de so i significat té per objecte la creació d'imatges sensibles*:

La imatge poètica és tot el que, dins el poema, fa referència a la imaginació a partir d'un o més dels sentits corporals.

L'anàfora

Aquest tipus de repetició *consisteix a repetir una o més paraules al principi d'una sèrie d'oracions, per tal d'emfasitzar el significat d'aquestes oracions*.

La composició en anell

Els dos primers versos són repetits al final de cada estrofa, i són també els dos darrers. Aquest procediment és el que anomenem de *composició en anell*; la imatge indica perfectament el seu moviment circular. Això situa el text en una dimensió cíclica.

L'enumeració

Presentació successiva i ràpida d'una sèrie d'idees referides sempre a la mateixa cosa.

L'engrandiment. El contrast. La permutació

Sovint fem afirmacions com: "t'ho he dit mil vegades", o bé: "caminava a pas de tortuga". Quan el sentit de la frase, va més enllà d'allò que considerem normal, diem d'aquesta frase que és una *exageració*.

L'ús literari de d'exageració es pot fer de diferents maneres i pot respondre a distintes motivacions:

- a) **La hipèrbole:** deformació de la veritat mitjançant l'exageració.
- b) **El contrast:** les principals formes per a expressar un contrast en literatura són:
- L'antítesi:** contrast de dues idees, dues expressions o dues paraules de significació oposada.
 - La paradoxa:** unió de paraules o idees de significació aparentment contrària que presenten un enunciat veritable malgrat l'absurditat o inversemblança inicial.
 - **Paranomàsia:** proximitat de paraules que tenen semblança de sons però significats diferents.
- c) **La permutació:**
Permutar vol dir *posar una cosa en lloc d'una altra; canviar una cosa per una altra*.
En el terreny de la llengua equival a canviar l'ordre dels mots o el de les lletres d'un mot.
Segons com es realitzi aquesta operació hi ha el risc que el text perdi el seu sentit.
- d) **L'hipèrbaton:** alteració de l'ordre lògic de les paraules o les frases.

El nivell del “món” creat

Al·legoria

Expressió paral·lela d'una sèrie d'idees que presenten un sentit real i un altre metafòric.

Apòstrofe

Invocació durant el discurs a un ésser real o imaginari amb finalitat interpel·ladora.

Calembour

Variant del joc de paraules que consisteix a ajuntar les síl·labes de dues paraules diferents per formar-ne una de nova; o bé, separar les síl·labes d'una paraula i obtenir un altre significat.

Comparació

Presentació d'un fet real com a igual a un altre a base d'una semblança real o imaginària.

Eufemisme

Designació d'alguna cosa desagradable, inoportuna, amb una expressió amable.

Interrogació retòrica

Afirmació en forma de pregunta, la qual porta implícita la resposta.

Joc de paraules

Utilització de dues o més paraules homòfones o homògrafes però amb significats diferents.

Lítote

Expressió d'una afirmació per mitjà de la negació del seu contrari.

Metàfora

Identificació poètica entre un element real i un d'irreal quan només el segon és present en el discurs.

Metonímia

Designació d'una cosa amb el nom d'una altra que guarda amb aquella alguna relació com causa-efecte, continent per contingut, concret per abstracte, etc.

Oxímoron

Unió de paraules o idees que s'exclouen entre si.

Perífrasi

Substitució d'una paraula o d'una expressió per unes d'equivalents més extenses amb propòsit explicatiu, eufemístic, embellidor, humorístic, etc.

Prosopopeia o personificació

Atribució de qualitat humanes a éssers inanimats.

Sinestèsia

Combinació de diverses impressions sensorials